

Razaranje mita o Niče

Kroz čitavo Ničeovo delo provlače se dve osnovne teme: večito vraćanje istoga i volja za moć. Mnogi interpretatori Ničeovog dela razmatrali su problem spojivosti ova dva principa.

Naime, na prvi pogled, princip večitoga vraćanja istoga implicira pasivizam fatalističkog mirenja sa onim što se ne može izbeći, a to je u kontradikciji sa voljom za moć, koja, kao aktivni princip, posmatra celokupan svet, uključiv i druge ljude, kao puki materijal za vlastito samopotvrđivanje u proširenom razmeru.

Neki autori, recimo Karl Levit i Ričard Volin, smatraju da je učenje o večitom vraćanju kontradiktorno u samome sebi. S jedne strane, ono se u svojoj voluntarističko-antrpološkoj verziji može dovesti u vezu sa voljom za moć, jer ono u tom obličju uvodi u igru novi kategorički imperativ: živi svaki moment kao da možeš hteti da se on večito vraća. S druge strane, u svojoj kosmološkoj verziji, ono je nespojivo sa voljom za moć, jer je ciklus večitog vraćanja ravnodušan prema ljudskoj volji kao takvoj.

No, moguće je i drugačije tumačenje kojem sam lično sklon, a koje polazi od pretpostavke da Niče ne "antrpologizuje" volju za moć već je, kao metafizički princip, stavlja u osnov čitavoga sveta. U prilog toj interpretaciji navešću završni pasaž iz Ničeove *Volje za moć*: "I znate li vi šta je meni svet? Da li da vam ga pokažem u svome ogledalu? Ovaj svet je jedna ogromna energija, bez početka, bez kraja, kao bronza čvrsta količina energije, koja ne biva ni manja ni veća, koja se ne troši, nego se samo menja, kao Celina nepromenljivo velika, gazdinstvo bez izdataka i gubitaka, ali isto tako bez priraštaja, bez prihoda, okruženo 'ničim' kao svojom vlastitom granicom; ovaj svet nije nešto što nestaje ili što se rasipa, niti nešto beskonačno rasprostrto, nego se kao određena energija nalazi u određenom prostoru, i to ne u kakvom prostoru koji bi bio prazan, nego svuda kao energija, kao igra sila i talasa sila, u isti mah i jedno i mnogo, energija koja se ovde gomila, onde se smanjuje, okean sila koje u sebi besne i huje, menjajući se večito, i vraćajući se večito kroz bezbroj godina vraćanja, sa plimom i osekom svojih oblika, stvarajući najsloženije od najprostijega, od najmirnijega, najkrućega, najhladnijega stvarajući najplemenitije, najdivlje, samom sebi najprotivrečnije, da se onda opet vrati sa složenosti u prosto, sa igre protivrečnosti u uživanje u skladu, afirmišući se u ovoj homogenosti svojih puteva i godina, blagosiljajući sebe sama kao ono što se večito mora vraćati, kao postajanje koje ne zna za zasićenost, za gađenje, za zamor – ovaj moj *dionizijski* svet večitog samostvaranja, večitog samorazaranja, ovaj tajanstveni svet dvostruke požude, ovaj moj svet 'iznad dobra i zla', bez cilja, sem ako u sreći kruga ne leži cilj, bez volje, sem ako prsten nema dobru volju prema samom sebi – hoćete li ime za ovaj svet? *Rešenje* svih vaših zagonetaka? Svetlost i za vas koji ste najskriveniji, najači, najneustrašiviji, najtamniji? – *Ovaj svet je volja za moć* – ništa drugo! I vi sami ste volja za moć - i ništa drugo! (Prevedeno prema *Volja za moć*, Kosmos, Beograd, 1937, str. 586).

Očito da je ovde u samu ideju večitog vraćanja istoga uključena i ideja večitog vraćanja volje za moć koja se nalazi u samom srcu svega postojećega: kao deo takvog sveta, ljudska volja mora i sama biti volja za moć radi same moći. Samo "biće" sveta, njegovo najveće određenje, jeste za Ničea večito vraćanje istoga kao večito vraćanje volje za moć. U

principu večitog vraćanja istoga sadržana je, i po Hajdegeru, težnja za večitim trajanjem volje za voljom. Taj princip izražava večnu želju volje za samom sobom i ništa izvan toga. A hteti znači hteti biti gospodar. Na unutrašnju vezu pomenuta dva principa – večitog vraćanja i volje za moć – Niče ukazuje i na drugim mestima. Tako, na primer, u istom delu, *Volji za moć*, on ističe: “Moja filozofija donosi pobedničku ideju od koje će svi oblici mišljenja nastradati. To je velika ideja koja kultiviše: rase koje je ne mogu podneti biće osuđene na propast; one koje u njoj pronadu korist biće odabrane da vladaju...

Sve nastaje i vraća se večno – to je nemoguće izbeći. Ako pretpostavimo da bismo mogli suditi o vrednostima, šta sledi? Ideja vraćanja kao selektivni princip, u službi snage (i ‘varvarizma’).

Da bi se izdržala ideja vraćanja, neophodno je: osloboditi se morala; prihvatiti nova sredstva protiv činjenice bola (bol shvaćen kao sredstvo, kao otac zadovoljstva...; uživati u svim oblicima neizvesnosti, eksperimentisati kako bi se stvorila kontrateža ovom krajnjem fatalizmu; ukinuti pojam nužnosti...

Najveće uzdizanje svesti o snazi u čoveku, onome koji stvara natčoveka” (The Will to Power, od 1053 do 1060)

Dakle, ideja večitog vraćanja je u službi snage (i varvarizma), zato što tu ideju mogu izdržati samo jaki i moćni, oni koji stvaraju pretpostavke za pojavu natčoveka, vrhovnog zakonodavca, koji se neće kloniti ni nasilja i svireposti ako to bude neophodno. Čovekov *fatum* jeste da tu determiniranost *izdrži*. “Sredstvo da se ta misao izdrži jeste: prevrednovanje svih vrijednosti. Ne više uživanje u izvjesnosti nego u neizvjesnosti, ne više uzrok i posljedica nego neprekidno stvaralaštvo, ne volja za održanjem nego volja za moć, ne više bojažljiva napomena: sve je subjektivno nego: to je naše djelo, budimo njime ponosni) (Volja za moć, paragraf 1059) i dalje: “Najviše stanje do kojeg može dopreti jedan filozof: odnositi se dionizijski prema životu – moja formula za to glasi – *amor fati*”. Volja za život je vrhovni kriterijum Ničeove vitalističke koncepcije. “Metafizička uteha – s kojom nas, kao što sada sugerišem, ostavlja svaka istinska tragedija – da je život u osnovi stvari, uprkos svim promenama na površini, nerazrušivo moćan - ta uteha pojavljuje se u inkarniranoj jasnoći u horu satira, horu prirodnih bića koja žive neiskorenjivo, iza svekolike civilizacije i ostaju večno ista, uprkos promenama u generacijama i istoriji nacija” (The Birth of Tragedy, str. 7) Život iz kojeg je odavno nestao Bog, predstavlja besomučnu i okrutnu borbu u kojoj pobeđuje jači, sposobniji, odvažniji. No volja za životom je volja za moć. Volja za moć je fundamentalna pokretačka sila u univerzumu, sila koja upravlja svim stvarima u univezumu. U krajnjoj liniji, život se na najdublji način može odrediti kao nadmetanje različitih volja za moć. Pokušaj da se ukroti bezobzirna borba volja za dominaciju protivan je samoj logici života.

Iz naznačene perspektive čija je centralna tačka da je svaka volja vođena željom za nezavisnošću i za dominacijom nad drugim voljama, Niče posmatra i ocenjuje modernu demokratiju. Pošto moderna demokratija počiva na čisto formalnim i univerzalnim, za sve važećim pravilima igre, Niče nju tretira kao artificelnu, antiprirodnu tvorevinu jer data pravila guše ono što predstavlja temeljni zakon života, tj. slobodni razmah borbe između različitih volja za moć. Demokratija postavlja okove slobodnoj igri razularenih volja za moć.

Kao nešto što je usmereno protiv volje za moć, demokratija protivreči ljudskoj prirodi koja implicira da su jedni dominantni a drugi inferiorni. Pretvarajući ljude u "životinje jednakih prava i jednakih pretenzija", ona teži da razori prirodni hijerarhizovani poredak staleške nejednakosti. Tako ona stavlja osrednjost, mediokritetstvo iznad izuzetnosti, stvarajući ljude "bez prsa", koji, pošto su, usled vlastitog kulavičluka i slabosti, nespremni da stave vlastiti život na kocku, teže udobnom i bezbednom životu u obilju, životu s onu stranu rizika.

Demokratija je, pošto u njoj preovlađuje ne princip jake individualnosti već instikt stada, po Ničeju, logički izdanak hrišćanstva: "Nama se gotovo kao krivica pripisuje to što upravo na ljude 'modernih ideja' stalno primenjujemo izraze 'stado', 'instinkt stada' i slično. Šta to vredi. Mi ne možemo drugačije, jer upravo u tome i jeste naš novi uvid.... Mi smo našli da je Evropa u svim glavnim moralnim sudovima postala jednodušna... u Evropi se očigledno zna ono što je Sokrat smatrao da ne zna... danas se zna šta je dobro a šta zlo... Moral danas u Evropi moral je životinje stada – dakle, kako mi razumemo stvari, samo jedna vrsta morala pored koje, pre koje i posle koje su mogućni ili bi trebalo da su mogućni i mnogi drugi, pre svega viši morali. Međutim, protiv takve mogućnosti, protiv takvog 'trebalo bi', ovaj moral se brani svim silama; on uporno ponavlja 'ja sam sam moral', i ništa osim mene nije moral – uz pomoć jedne religije koja je povlađivala i laskala naujuzvišenijim željama životinje stada stigli smo dotle da čak i u političkim i društvenim ustanovama otkrivamo sve vidljiviji izraz ovoga morala: demokratski pokret je naslednik hrišćanstva" (S onu stranu dobra I zla, paragraf 202).

Ovaj pokret se neprijateljski odnosi prema svakom obliku društva osim društva koje ima oblik *autonomnog stada* jer odbacuje odnos gospodar-rob.

Ako je demokratija naslednik hrišćanstva, onda hrišćanstvo pak ima svoj koren u judaizmu: „Ovaj Isus iz Nazareta kao ovaploćenje jevanđelja ljubavi, ovaj 'spasitelj' koji siromašnima, bolesnima i prezrenima donosi blaženstvo i pobedu – zar upravo on nije bio zavođenje u svom najstrašnijem i najneodgovornijem vidu, zavođenje i zaobilazni put ka onim jevrejskim vrednostima i novinama u idealu? Zar nije baš Izrael zaobilaznim putem, posredstvom ovog 'spasitelja', ovog prividnog protivnika i podrivača Izraela, postigao poslednji cilj svoje sublimne osvetoljubivosti“ (Genealogija morala, paragraf 8). „Sve što je na zemlji učinjeno protiv plemenitih, silnih gospodara nije pomena vredno u poređenju sa onim što su protiv njih uradili Jevreji: Jevreji, onaj sveštenički narod koji se u odnosu na svoje neprijatelje i porobljivače zadovoljio samo korenitim prevrednovanjem njihovih vrednosti, dakle činom *najduhovnije osvete*... Jevreji su bili ti koji su se sa doslednišću koja uliva strah drznuli da preokrenu aristokratsko vrednosno izjednačavanje (dobar=otmen=moćan=lep=srećan=bogu mio) i da se tog preokreta drže zubima najdublje mržnje (mržnje koja je proistekla iz nemoći), naime, oni su rekli 'Samo su bednici dobri; samo su siromašni, nemoćni, ljudi iz nižih slojeva dobri; paćenici, oni što su u nemaštini, bolesni, ružni takođe, su jedini koji su krotki, jedini koje Bog blagosilja, samo za njih postoji blaženstvo – a vi ostali, vi moćni i otmeni, vi ćete, međutim zanavek biri zli, grozni, pohotljivi, nezasiti bezbožni, vi ćete takođe zanavek biti nesrećni, mrski i prokleti!'... Zna se ko je nasledio ovo jevrejsko preokretanje vrednosti... Što se tiče strahotne i preko svake mere sudbonosne inicijative koju su Jevreji dali tom najprincipijelnijom od svih objava rata, na um mi pada stav do koga sam došao drugom prilikom (S one strane dobra i zla, aforizam

195), stav, naime, da sa Jevrejima počinje *ustanak robova u moralu...*“ (Genealogija morala, paragraph 8)

Kao što se u ovom citatu ističe, ova robovska pobuna na planu morala završena je preokretanjem (prevrednovanjem) svih vrednosti, tj. ukidanjem razlike između morala gospodara i morala roba, posredstvom univerzalizacije robovskog morala, čime su i gospodari pretvoreni u robove.

Kao što je poznato, Niče je u svojim delima razlikovao dva osnovna tipa morala – moral gospodara i moral roba. Onaj prvi stvorili su rani vladari i porobljivači po kojima je “dobro” bilo proizvod njihove snage, moći, bogatstva i sposobnosti da stave vlastiti život “na kocku”, da pretpostave opasni život udobnom i bezbednom životu. Nasuprot tome, bedu, kukavičluk, skrušenost, poniznost, plašljivost onih kojima vladaju tretirali su kao ono što je “rđavo”.

Niče u 4. paragrafu *Genealogije morala* tvrdi “da svuda otmen, plemenit u staleškom smislu, jeste osnovni pojam iz kojeg se nužno razvija ‘dobar’ u smislu ‘duševno otmen’, ‘duševno uzvišen’, ‘duševno povlašćen’: razvoj koji se uvek paralelno odvija sa sa onim drugim razvojem u kojem se ‘prost’, ‘plebejski’, ‘nizak’ konačno pretvara u pojam rđav”. Borba između ova dva osnovna tipa morala leži u osnovi svake partikularne kulture – iz te borbe izrastaju njen jezik ‘dobra i zla’, njen sistem prava i institucija.

Moral gospodara nastaje iz snage i moći, te on uvažava vrednosti kakve su ponos, plemenitost staleškog tipa, samopoštovanje, dok robovski moral predstavlja rezultat slabosti i nemoći, te on uvažava vrednosti kao što su poniznost, skromnost, saosećanje, samilost, samoporicanje, jednakost.

Robovski moral je zapravo inverzija gospodarskog morala, te on nastaje kao suprotnost onome što gospodar podrazumeva pod ‘dobrim’. Nužan uslov nastanka robovskog morala je postojanje suprotnog, spoljnog sveta, te je njegova akcija uvek u osnovi *reakcija*. Za razliku od morala gospodara koji je *sentiment*, robovski moral je *ressentimet*, želja za osvetom iz koje izrasta težnja za preokretanjem vrednosti kojima je obeležen gospodatev moral. “Ustanak robova u moralu počinje onda kad sam *resantiman* postane stvaralački čin i rađa vrednosti: *resantiman* takvih bića... koja nalaze nadoknadu u imaginarnoj osveti. Dok čitav aristokratski moral izrasta iz pobednosnog potvrđivanja samoga sebe, ropski moral unapred govori Ne onom što je spolja, onom što je drugačije, onom što nije on sam: i to Ne predstavlja njegov stvaralački čin. Ovo skretanje pogleda koji određuje vrednosti – ova *potreba* da se gleda napolje umesto natrag na samog sebe – pripada upravo resantimanu: da bi nastao, ropskom moralu je uvek potreban jedan naspramni i spoljašnji svet; potrebni su mu, fiziološki govoreći, spoljni nadražaji, da bi uopšte delovao – njegova akcija je u osnovi reakcija” (Genealogija morala, paragraf 10)

Nosioci takvog morala ne nastoje svoju volju da nametnu snagom, već obazrivo rade na preokretanju postojećeg stanja stvari. Oni ne teže da nadvladaju gospodara, već da ga učine robom, tj. da ga izjednače sa njima samima. Slabi stiču moć korumpirajući gospodare tvrdnjama da je ropstvo zlo, kao što su to i svi gospodarevi kvaliteti koje robovi nisu mogli da steknu zbog svoje slabosti i kukavičluka. Slabi se zalažu za prividno uzvišene altruističke principe kao što su jednakost, samilost, saosećanje, žrtvovanje za drugoga, zbog toga što se

oni ne mogu domoći pozicija moći nastupajući na neprikriven i nelicemeran način. Zbog svoje slabosti i plašljivosti, oni moraju svoju volju za moć zamaskirati i postaviti sistem univerzalno važećih pravila ponašanja kako bi njime ukrotili one jake i neustrašive sa kojima se ne mogu porediti.

Niče ovu svoju tezu nastoji da pokaže na primeru odnosa između ptice grabljivice i jagnjeta. Ljudi će pticu grabljivicu percipirati kao zlu zato što ona ubija, dok će jagnje svstavati među dobra stvorenja, zato što nije sklono ubijanju. Međutim, takav način rezonovanja je, prema Ničeju, besmislen i neutemeljen, jer se jagnje ne suzdržava od ubijanja zato što je, po svojoj konstituciji, dobro stvorenje, već zato što je nesposobno, zbog svoje nejakosti i strašljivosti, da ubija. "Što su jagnjići kivni na goleme ptice grabljivice, niko ne treba da se čudi: samo, njihova kivnost nije nikakav razlog da se golemim pticama grabljivicama zamera što odnose malu jagnjad. I ako ona među sobom kažu: 'Te ptice grabljivice jesu zle; a ko ponajmanje liči na pticu grabljivicu, štaviše njena suprotnost, jagnje – zar ono ne bi trebalo biti dobro?' – onda nema šta da se prigovori takvom postavljanju jednog ideala, osim što će na sve to ptice grabljivice baciti donekle podrugljiv pogled i reći: 'Mi ni najmanje nismo kivni na njih, na te dobre jagnjiće, čak ih volimo: ništa ukusnije od nežnog jagnjeta'" (Genealogija morala, paragraph 13)

Za razliku od slabih, jaki ne prikrivaju svoje namere i motive i utoliko imaju otvoren i pošten odnos prema sebi i drugima. Aristokrata viteškog duha unapred i spontano, naime iz sebe samog, zamisli 'dobro' i tek na osnovu toga stvara predstavu o rđavom. Njegov moral se zasniva na punom uvidu u činjenicu da je on mera svih stvari, u činjenicu da je on stvaralac vrednosti. "Aristokrat oseća sebe kao onog koji određuje vrednosti; on nema potrebe da bude sankcionisan; svestan je da je on taj koji prvi ukazuje čast stvarima; on *stvara vrednosti*." (S onu stranu dobra i zla, paragraf 260). Njegov sud je: ono što je dobro za mene, dobro je i po sebi.

U svojoj otvorenosti prema sebi i drugima, gopodar je sušta suprotnost čoveku resantimana koji nije iskren ni naivan, niti je pošten i otvoren prema sebi i drugima, te stoga njegova duša voli "skriveno kutke, tajne puteve i sporedna vrata, sve što je prikriveno privlači ga kao njegov svet, njegova sigurnost, njegovo okrepljenje; on se razume u ćutanje, čekanje, privremeno samopotcenjivanje i samoponižavanje".

Biblijski principi - pasivnost, poniznost, samilost, kritika gordosti predstavljaju rezultat proširivanja položaja roba na čitavo čovečanstvo. Istorijski, moral gospodara poražen je zahvaljujući pobedi hrišćanskog morala, zahvaljujući tome što je Judeja pobedila Rim kao najsjaniji simbol otmene moći koja je davala prvenstvo *manjini*. Tada je veličanstveni sjaj otmene neustrašivosti pokleknuo pred sivilom koje je sa sobom donosio prepredeni i podmukli narod resantimana. "Obe suprotstavljene vrednosti 'dobar i rđav', 'dobar i zao', na zemlji su bile strahotnu hiljadama godina dugu bitku... Simbol ove bitke, ispisana slovima kroz čitavu povest, jeste 'Rim protiv Judeje, Judeja protiv Rima' – dosad nije postojao događaj veći od te bitke, tog pitanja, tog smrtonosnog neslaganja. Rim je u Jevrejinu osećao nešto kao samu protivprirodu, takoreći svog antipodnog monstruma; u Rimu je Jevrejin bio 'proglašen *krivim* za mržnju prema čitavom rodu ljudskom': i s razlogom, ukoliko se ima prava da se spas i budućnost roda ljudskog povezuju s безусловnom vlašću aristokratskih vrednosti, rimskih vrednosti. Šta su, s druge strane, Jevreji osećali prema

Rimu? To nam pokazuju silni znakovi; ali biće dovoljno da se prisetimo svetoga Otkrivenja Jovana Bogoslova, onog najrazuzdanijeg od svih književnih izliva koji osveta ima na svojoj savesti... Rimljani su bili jaki i otmeni, i dosad na zemlji nije bilo jačih i otmenijih, čak nikad ni u snu; sve što nam je od njih ostalo, svaki napis budi ushićenje, pod uslovom da se zna koja ga je ruka ispisala (Genealogija morala, paragraf 16).

U toj odsudnoj bici između Judeje i Rima, između “plave zveri” i “nežnog jagnjeta” slabost je pobedila snagu svojom prepredenošću, snagu koja ne prikriva svoje motive, robovi su pobedili gospodare, a *ressentiment* sentiment. Time je sveštenička ljubomora uspela da i gospodare uključi u robove: “Povinuimo se činjenicama: narod je pobedio – ili ‘robovi’, ili ‘stado’, nazovite ga već kako vam drago... Gospodari su uklonjeni; pobedio je moral prostog čoveka. Ta se pobjeda može shvatiti kao trovanje krvi (ona je između rase) – ništa nemam protiv; ali ova intoksikacija je nesumnjivo uspela. ‘Spasenje’ roda ljudskoga (‘spasenje’ od gospodara jeste na najboljem putu; sve se očigledno pojavilo, ili pohrišćanilo ili pretvorilo u rulju (što nam reči mnogo kazuju).” (Genealogija morala, paragraf 9)

Hrišćanstvo je po Niče od samoga početka žrtvovanje: žrtvovanje slobode, svakog ponosa, svake samosveti duha; u isto vreme, ono je porobljavanje i samoporuga.

Ne retko se raspravlja o pitanju da li je Niče podržavao moral gospodara ili je njegovo stanovište bilo vanmoralno? Međutim, po mom mišljenju, reč je o lažnoj dilemi. Tačno je da je pogled s onu stranu dobra i zla, kako glasi i naslov jednog njegovog spisa, pogled s onu stranu morala, pošto kategorije dobra i zla predstavljaju ključne moralne kategorije. Međutim, ne treba smetati s uma da je Ničeova centralna ideja da moral kao moral ili, ako se hoće, svaki moral ima vanmoralno izvorište, a to je volja za moć. Videli smo da Niče drži da je i robovski moral utemeljen u volji za moć, ali da su nosioci toga morala prinuđeni da tu svoju volju za moć, usled svoga kukavičlika i slabosti, prikrivaju hoteći da sebe predstavljaju kao zastupnike altruizma. Ako se to ima u vidu, onda, po Niče, pri oceni neke akcije nije bitno da li je ta akcija nasilna ili nije. To jest, i ukoliko je neka akcija nasilna, ona može biti prihvatljiva, jer je tu bitno koji tip volje za moć stoji iza nje. Ako je reč o nasilnom aktu iza kojeg stoji osvetoljubiva volja za moć, onda je taj čin dostojan prezira. Ako je pak reč o nasilju iza kojeg stoji zdrava, neosvetoljubiva volja, koja otvoreno iznosi ono što želi, onda to nasilje valja pozdraviti. Niče je na strani jake, zdrave volje koja dela radosno, nezavisno i ne na osnovu resantimana i mržnje. Drugim rečima, moral gospodara valja odobravati, jer je on proizvod neosvetoljubive volje za moć onih koji su jaki i koji stoga nemaju razloga da prikrivaju svoje namere.

Iz perspektive dosad rečenog, proizilazi da je, po Niče, demokratija, kao izdanak hrišćanstva, zapravo univerzalizovano ropstvo, tj. ropstvo bez gospodara. Otuda je ona “kolektivna degeneracija čovečanstva”. Nemački filozof dovodi demokratiju u vezu sa prikrivenom tiranijom koja uzima oblik narodnog suvereniteta i promoviše vladavinu uniformnosti i mediokritetstva koja odgovara slabima, bolesnima i nemoćnima. To je zapravo tiranija prosečnosti nad izuzetnošću, tiranija slabih i zavisnih osoba nad snažnim i nezavisnim osobama. Kao otelovljenje “robovskog morala”, ona je najveća moguća pretnja prirodnom hijerarhijskom poretku nejednakosti u kojem ljudi različite snage, moći i bogatstva imaju i različita prava. Ovaj hijerarhijski staleški poredak, u kojem razlike u

prirodnim sposobnostima ljudi postaju osnova za nejednakosti u njihovim pravima, favorizuje "veličanstvenu *plavu zver* koja požudno tumara za plenom i pobedom; tom skrivenom jezgru potrebno je s vremena na vreme rasterećenje, životinja mora ponovo natrag u divljinu: rimsko, arapsko, germansko, japansko plemstvo – sva ona imaju tu istu potrebu. Aristokratske rase su te koje su pojam 'varavarin' ostavljale za sobom svuda kud su prolazile; čak i njihova najviša kultura odaje svest o tome i čak dičenje time (na primer, kad Perikle u onoj čuvenoj posmrtnoj besedi veli svojim Atinjanima: 'Naša smelost krčila je put u svakoj zemlji i na moru, svuda podižući neprolazne spomenike svojoj dobroti i rđavosti'). Ta 'smelost' aristokratskih rasa, luda, besmislena i neočekivana u svom ispoljavanju, neproračunljivost, čak neverovatnost njihovih poduhvata... njihova ravnodušnost i prezir prema sigurnosti, telu, životu, udobnosti, njihova grdna vesrlost i duboko zadovoljstvo u svakom razaranju, u svim slastima pobeđe i okrutnosti – sve se to za one koji su od toga trpeli skupilo u sliku 'varvarina', 'zlog neprijatelja', možda 'Gota, 'Vandala'. Duboko, ledemo nepoverenje, koje i danas Nemač pobuđuje čim dođe na vlast, i dalje je odjek onog neugaslog užasa sa kojim je Evropa gledala bešnje plave germanske zveri..." (Genealogija morala, paragraf 11).

Prezirući, u svoj radikalnoj kritici moderne demokratije, čisto formalna i univerzalna pravila igre, Niče priziva oslobođenje volje za moć radi same moći iz njene zarobljenosti u mrežu tih pravila i ispisuje one svoje čuvene reči na koje će se kasnije pozivati nacisti: "Slabi i netvorni neka uginu, a prvi znak naše milosti prema njima biće da im što pre pomognemo da što pre dođu do propasti".

No, prema Niču, demokratija je još opasnija od hrišćanstva, jer nju kao ideal nameće država. Dovodeći je u nužan odnos sa demokratijom, Niče je državu posmatrao kao proizvod modernosti. Namećući demokratiju, država, po njemu, zapravo razara "narod", pri čemu se narod shvata kao premoderna, dakle prepolitička tvorevina, tj. kao partikularizovana običajnost kojoj je u osnovi odnos gospodar-sluga i iz koje izrasta hijerarhijski poredak nejednakih prava. Svakom narodu imanentan je osobeni "jezik dobra i zla": "Zabilježite ovo: svaki narod govori svoj jezik dobra i zla: ne razumije susjeda. Svoj govor našao je u običajima i pravima." (Tako je govorio Zaratustra, Mladost, Zagreb, 1975, O novom idolu, str. 44). Poretku koji je primeren partikularizovanom narodu strana je kategorija formalne jednakosti svih u pravima, jer ona ima za pretpostavku odvajanje prava od običaja i supstancijalnih vrednosti: prava su tu saobrazna običajima prožetim odnosom između gospodara i roba. Pošto država počiva na univerzalizaciji robovskog položaja, tj. na ukidanju odnosa gospodar-rob, njen nastanak i razvoj znače smrt naroda. "Ponegdje u svijetu postoje još narodi i stada, ali u nas, braćo moja: u nas postoje države.

Država? Šta je to? Pa dobro. Sada otvorite uši, jer sad ću vam govoriti o smrti naroda." (Isto)

Smrt naroda znači smrt zajedničkog koda običaja i vrednosti po kojem se narodi razlikuju jedni od drugih, tj. smrt onoga što partikularnoj zajednici daje jedinstveni karakter: "Nijedan narod nije mogao živjeti, a da prvo nije procjenjivao: ali ako jedan narod hoće da se održi, tada ne smije da tako procjenjuje kao što mu procjenjuje susjed." (Tako je govorio Zaratustra, str. 52). Iz ove perspektive gledano, „Moral nije ništa drugo do pokoravanje običajima“, pri čemu se pod običajima podrazumeva „tradicionalni način ponašanja i vrednovanja koji izrasta iz partikularne zajednice“. Moral je društveni fenomen utoliko što

se stvara u partikularnoj zajednici tokom postepenog evolutivnog procesa. Moral predstavlja iskustvo članova neke zajednice koje je akumulirano vekovima. Ali, pri svemu tom, ne treba zaboravljati da se, kao što je već napominjano, u osnovi svake tradicionalne zajednice nalazi proces borbe između dve bitno različite volje za moć – one gospodara i one robova.

Kritikujući modernu državu, Niče zapravo kritikuje jednu od njenih nužnih pretpostavki: odvajanje prava od partikularne kulturne tradicije, jer upravo taj proces rastače tradicionalnu partikularnu zajednicu koja počiva na jedinstvu partikularne običajnosti i pravno-institucionalnog sistema. “Tamo gde zakon više nije običaj, kao što je danas slučaj kod nas, on mora biti zapoveden, on mora biti nametnut; mi, svi mi, više ne posedujemo tradicionalno osećanje pravde, te se stoga moramo podvrgnuti arbitrarnim zakonima”. Tamo gde zakon nije identičan sa običajima, on se mora silom nametnuti, jer protivreči našoj prirodi. Pre odvajanja zakona od običaja, nije se postavljalo pitanje zbog čega treba da verujemo u ono što nam govori zakon, zato što nam je on govorio da verujemo u ono u šta smo već verovali.”

Država pak, budući da razdvaja zakon od običaja, predstavlja “greh protiv običaja i prava”. Kultura sa svojim osobenim jezikom dobra i zla, čiji je cilj da formira istinska ljudska bića, protivstavljena je državi, po samome svom temeljnom određenju. Niče se suprotstavlja tezama po kojima je država najviši cilj čovečanstva, tako da za čoveka nema veće dužnosti do da služi državi. “Država je najhladnija od svih hladnih nemani. I hladno laže: i ova laž gmiže iz njenih usta: ‘Ja, država, ja sam narod’

Laž je to. Tvorci su stvorili narode i nad njih razapeli vjeru i ljubav: služili su tako životu.

Uništavatelji namještaju zamke za mnoge i zovu to državom: nad nju su objesili mač i stotinu požuda...

Gdje još postoje narodi, tu nema razumjevanja za državu i nju mrze kao zao pogled i greh spram običaja i prava...

Ali država laže na svim jezicima dobra i zla: i što god govorila, laže – i što god posjedovala, ukrala je.

Sve je na njoj lažno: grize ukradenim zubima, pakosnica. Čak joj je vlažna i vlastita utroba.

Zbrkanost jezika dobra i zla: tu vam oznaku dajem kao oznaku države. Doista, ta je oznaka volja za smrću. Doista, to je nešto za propovednike smrti.” (Tako je govorio Zaratustra, Mladost, Zagreb, 1975, str. 44)

Iz dosad predočenog, jasno je da se Niče zalaže za ukidanje države, koja, po njemu, ima ambiciju da stekne autoritet ovozemaljskog Boga. “Tek ondje gdje prestaje država, počinje čovjek koji nije suvišan: tu počinje pjesma onog koji je nuždan, pjesma neponovljiva i nezamenljiva.

Ondje gdje država prestaje – ta pogledajte braćo moja mila! Zar ne vidite dugu i mostove natčovjeka.” (Isto, str. 45). Cilj natčovjeka, cilj više ljudske rase, ne može se ostvariti unutar države, već samo s onu stranu nje.

Zbog ovakvog radikalno kritičkog odnosa prema državi, jedan deo postmodernih autora portretira Ničea kao poklonika anarhizma i radikalnog agonalnog pluralizma. Međutim, takve interpretacije su potpuno promašene. Jer, ma koliko da Niče nije bio mislilac čije se delo odlikuje unutrašnjom koherencijom i težnjom da postavi sveobuhvatni misaoni sistem – u njemu ima kontradiktornih stavova, nedovoljno jasno izloženih misli, njegov jezik nije toliko diskurzivan, koliko esejistički metaforičan – sasvim sigurno je da se u njegovim spisima iz bilo kog perioda ne mogu naći uporišta za tezu da je on bio zagovornik “društva bez države” u anarhističkom ili socijalističko-marksističkom smislu, u smislu besklasnog društva, s onu stranu svake prinude i zakona. On je bio radikalni kritičar ideje moderne države u kojoj svi njeni članovi imaju jednaka prava i jednake slobode. U takvoj državi, nadmetanje različitih individualnih volja za moć, koje imaju nejednake prirodne sposobnosti, ne može biti ukinuto – u njoj se polazi od pretpostavke da je volja za moć imanentna ljudskoj prirodi, te da bi svaki pokušaj njenog ukidanja nužno imao za posledicu ogromno nasilje nad ljudskom prirodom – već samo ograničeno u formalnom smislu, pri čemu ta ograničenja pogađaju svakoga u istoj meri, dakle i slabe i jake, i moćne i nemoćne, i bogate i siromašne, i srećne i nesrećne. Međutim, upravo je ovo poslednje ono što Ničeu smeta. Jer on hoće zajednicu u kojoj su zakoni identični sa običajima koji su izraz odnosa gospodar-sluga unutar kojeg gospodar ima daleko veća prava od sluge. Drugim rečima, Niče nije za besklasnu zajednicu bez zakona i prinude, već za stalešku zajednicu čiji zakoni i prinuda favorizuju aristokratsko-plemički soj. Ovaj nemački filozof je smatrao da svako društvo koje vodi uzdizanju čoveka jeste društvo koje zahteva “robove u bilo kom smislu”, jer ukoliko se prihvati princip “suzdržavanja od nasilja, povređivanja i eksploatacije” kao fundamentalni princip društva, brzo će se pokazati, tvrdi on, da je to princip dezintegracije i propasti društva. “Dosad je svako uzdizanje tipa ‘čovek’ bilo delo aristokratskog društva – i tako će uvek biti – društva koje veruje u dugu lestvicu hijerarhijskih kategorija i razlika u vrednosti između ljudi, i u kome je potrebno ropstvo u bilo kom smislu. Bez *patosa* distance koji izrasta iz razlike otelovljene između staleža, iz stalnog gledanja – izdaleka i odozgo – vladajuće kaste na podanike i oruđa, i iz njenog – takođe stalnog – vežbanja u pokoravanju i naređivanju, obuzdavanju i držanju na distanci, ne bi nikako mogao da izraste ni onaj drugi tajnoviti patos, ona žarka želja za uvek novim širenjem distance unutar same duše, ono stvaranje sve uzvišenijih, ređih, daljih, rasprostrtiji i obuhvatnijih stanja, ukoliko: baš uzdizanje tipa čovek, stalno “čovekovo prevladavanje samoga sebe” – da se jednom moralnom formulom poslužimo u nadmoralnom smislu” (S onu stranu dobra i zla, paragraf 257) Prema Ničeu, činjenica da se neka institucija oslanja na prinudu ne može sama po sebi baciti nikakvu senku na vrednost te institucije. U modernoj državi čija je okosnica moderna demokratija, običaji, pošto se izmeštaju u sferu privatnog, prestaju biti temelj zakona, zbog čega zakoni poprimaju desupstancijalizovani, deontološki, čisto formalni karakter što je moguće samo pod uslovom da važe jednako za sve, te u noj staleži ne mogu biti formalno-pravno priznati. Naravno da je i takvoj državi imanentna prinuda, ali je to samonametnuta prinuda utoliko što njeni pripadnici dobrovoljno pristaju na nju, tj. utoliko što se svojevolejno odriču dela svoje slobode i prava i prenose ga na državu.

Sem toga, mora se imati u vidu da Niče ne tretira narod kao *demos*, tj. kao skup individua kao međusobno odvojenih i nezavisnih punktualnosti, već kao prepolitičku grupaciju čiji članovi imaju zajedničko poreklo (“plava krv”) i kulturno-običajnosni identitet. Naravno da se unutar takve grupacije kao autoritet nameću najači, najmoćniji i najjuzetniji,

ali je Ničeovo stanovište daleko od modernog radikalnog, "atomizovanog" individualizma koji ističe zahtev za rušenjem svih privilegija koje se stiču na osnovu porekla i kulturno-etničke pripadnosti. Uostalom, evo Ničea: "Stvaraoci su bili ponajprije narodi, a tek kasnije pojedinci: doista, pojedinac je sam još najmlađa tvorevina." (Tako je govorio Zaratustra, str. 53) Drugim rečima, pojam pojedinca, nezavisno od njegovog društvenog određenja, nezavisno od njegovog staleško-grupnog statusa i njegove običajnosti, pripada modernom dobu. Tačna je Ničeova opsaka da je pre odvajanja zakona od običaja, zakon ljudima nalagao da veruju u ono u šta su već verovali, ali je tačno i to da taj i takav zakon nije ljudima ostavljao mogućnost da, ukoliko to žele, promene svoja uverenja. Moderni zakon pak, pošto nije zasnovan na običajnosti, ne nalaže pojedincima šta treba da čine, u šta treba da veruju, već im omogućava da oni sami, prema vlastitom nahođenju, odaberu vlastiti sistem vrednosti.

Potmodernisti posebno uzdižu Ničea kao mislioca koji je rastočio metafizički (monistički) pojam istine, priklanjajući se perspektivističkom shvatanju istine, tj. stavu da postoji samo "perspektivističko viđenje, samo perspektivističko znanje": kakva će istina biti, to zavisi od perspektive iz koje se sama stvar posmatra; svet se može razumeti samo iz partikularne perspektive, tako da ne postoji istina *per se*, već samo pluralizam istina. Znanje je vezano za perspektivu i nikada nije puki fakt. Postoje samo interpretacije pomoću kojih razumevamo svet i pridajemo mu značenje. Otuda su svi metafizički pojmovi lažni, "lažni mostovi između stvari koje ostaju večno razdvojene". Svi ti pojmovi su samo oblik ljudskog disciplinovanja i otuda ono što ograničava ljudsku slobodu. Po postmodernistima, Niče je imao za cilj da ove umne konstrukcije dekonstruiše kako bi oslobodio ljude od nasilja koje logocentrični um vrši nad njihovim životom. Jedini način da se ljudi oslobode ove filozofije uma koja monističku koncepciju istine uzdiže na rang apsoluta, jeste da prihvate relativistički pogled na svet po kojem postoji pluralitet istina unutar kojeg se nijednoj od istina ne može dati preimućstvo, tako da je nemoguće načiniti hijerarhiju perspektivističkih istina s obzirom na njihovu vrednost. Po postmodernistima, za Ničea je pluralitet istina jednake vrednosti primarni ontološki fakt, čime je on izvršio radikalnu kritiku metafizike kao takve koja počiva na glorifikaciji uma.

Međutim, ovakva interpretacija Ničea suočava se sa nepremostivim problemima. Kao prvo, Ničeova deantropologizovana koncepcija volje za moć po kojoj volja za moć prožima čitav univerzum, i njegova teorija o večnom vraćanju istoga imaju metafizički karakter. U toj tački Hajdegerova interpretacija Ničea stoji: „Ničeova misao o volji za moć misli bića kao celinu, tako da metafizički temelj istorije sadašnjeg i budućeg vremena postaje vidljiv i u isto vreme determinantan... Niče, mislilac volje za moć, poslednji je zapadni metafizičar“ (Martin Heidegger, Nietzsche, tom III, Harper, San Francisko, 1987, str. 43)

Kao drugo, pripisujući Ničeu stanovište apsolutnog relativizma, koje svim istimana pridaje istu vrednost, postmodernisti previđaju da Niče ne stavlja sve istine na istu ravan, već on, sledeći logiku volje za moć, favorizuje perspektivu, tj. istinu najmoćnijih. Ono što zovemo istinom, samo je, po Ničeu, izraz naše volje za moć, zahvaljući čemu mi našoj partikularističkoj perspektivi pripisujemo objektivnost i univerzalnost. U krajnoj liniji, relevantnost se najbolje može shvattiti ukoliko je tretiramo kao nadmetanje različitih volja za moć. Ono što vidimo kao istinu u datom momentu samo je pobeda neke partikularne volje nad drugim voljama u borbi za dominaciju. Kao što je pokazano, Niče, pri izlaganju svoga

pogleda na svet, razvija bipolarne distinkcije: slabi-jaki, plemstveno-nisko, gospodar-rob, zdravo-nezdravo, otvoreno-prikriveno, pri čemu on nedvosmisleno veću vrednost pridaje prvom članu navedenih distinkcija. On se radikalno suprotstavlja modernom dobu iz prostog razloga što smatra da je u njemu pobedio, zahvaljujući svojoj prepedenosti i sposobnosti prikrivanja, robovski moral koji ispoljava mržnju prema autoritetu: “Nema pastira, postoji *jedno* stado. Svatko hoće isto, svi su jednaki: tko osjeća drugačije, odlazi dobrovoljno u ludnicu.” (Tako je govorio Zaratustra, str. 14) Stoga, po Niče, protiv toga stanja jaki moraju ustati i raditi na prevrednovanju svih postojećih vrednosti. U moderno doba u kojem vladaju slabi, preko je potrebno da se ispolji “moć-da se bude-drugačiji”. “Danas, međutim, kad u Evropi samo krdska životinja stiže i deli počasti, kad se ‘jednakost prava’ suviše lako može prometnuti u nejednakost u nepravdi: hoću reći u opštu borbu protiv svega što je retko, strano i povlašćeno, protiv višeg čoveka, više duše, više dužnosti, više odgovornosti, obilja stvaralačke moći i protiv gospodarenja – danas pojmu ‘veličine’ pripadaju otmenost, htenje-da-se-bude-po-strani, moć-da-se-bude-drugačiji, samostalnost i nužnost-življenja-na-svoju-ruku...” (S onu stranu dobra i zla, str. 100) Cilj ovoga distanciranja od modernog doba koje bi, kad se za to steknu uslovi, trebalo da dovede do njegovog rušenja, Niče je u vreme kad je formulisao tzv. „veliku politiku“, „politiku moći“ (Machtpolitik) zasnovanu na imperijalnoj volji za moć „naroda“, odredio ovako: „Od sada pa nadalje nastajace uslovi koji će biti povoljniji za realizaciju obuhvatnih oblika dominacije, koji do sada nikad nisu postojali. Stvoriće se mogućnost za stvaranje međunarodnih rasnih unija čiji će zadatak biti da odgajaju *rasu gospodara*, buduće gospodare Zemlje, novu zastrašujuću aristokratiju, tvorca najoštrijeg mogućeg zakonodavstva, koje će omogućiti da filozofski ljudi na vlasti i artistički tirani vladaju milenijumima“. (Volja za moć, str. 504) Dakle, ovde se Niče zalaže za to da najsnažniji predstavnici nemačkog naroda rasplamsaju u njemu ratničko-aristokratski etos koji će ne samo zaustaviti proces dekadencije koji je zahvatio moderni Zapad, već i omogućiti vekovnu dominaciju nemačke aristokratije na Zemlji, čime bi bio univerzalizovan, ne samo unutar nemačkog naroda već i na globalnom nivou, na nivou odnosa među narodima, odnos gospodar-sluga. Ovaj imperijalni plan je na neki način već najavio *Zaratustra*, kada je predstavljao Natčoveka kao novog zakonodavca: “Čovjek je zao – tako su mi govorili za utjehu svi najmudriji. Ah, kad bi danas još to bila istina! Jer ono što je zlo, najbolja je snaga čovjeka.

‘Čovjek mora postati i bolji i gori’ – tako ja učim. Ono najgore nužno je za ono čovjekovo najbolje.

To da je patio i nosio ljudski grijeh moglo je biti dobro za onog propovjednika malih ljudi. A ja se radujem najvećem grijehu kao mojoj najvećoj *utjehi*” (Tako je govorio Zaratustra, str. 267)

Sve u svemu, Ničeova kritika koncepcija po kojima su istina i volja za moć međusobno suprotstavljeni pojmovi i njegovo zalaganje za povratak logici prehrišćanske ere u kojoj nije postojala potreba da se identičnost istine i moći prikriva, nespojivi su sa stavom današnjih postmodernih deskriptivnih pluralista da sve istine imaju jednaku vrednost. Niče sasvim sigurno ne bi nikada prihvatio stav da su istine jakih, tj. gospodara, i istine slabih, tj. robova jednake vrednosti. Otuda je njegov pogled na svet po kojem najači treba da vladaju nespojiv sa apsolutnim relativizmom. S tim u vezi, valja reći i to da Ničeovo insistiranje na

uspostavljanju hijerarhijskog poretka u kojem bi zakoni bili u funkciji zaštite nejednakih prava ljudi, dovodi u pitanje one postmodernističke interpretacije Ničea po kojima je ovaj autor preteča tzv. radikalne pluralističke demokratije.

U nameri da "estetizuju" Ničeovo stanovište, oni nastoje da jedan od Ničevih centralnih pojmova – samoprevladavanje odvoje od njegove teorije o volji za moć, interpretirajući ga kao proces neprestane i besciljne samotransformacije ljudskog života. "Pošto je sopstvo inherentno fikcija, jedini istinski cilj samoprevladavanja jeste estetički: večno prekrivati neutemeljeno sopstvo 'stilom' kako bi se ono učinilo što atraktivnijim i interesantnijim" (Richard Wolin, *The Seduction of Unreason*, str. 33).

Međutim, u delu *Tako je govorio Zaratustra*, u poglavlju O samoprevladavanju, Niče eksplicitno povezuje ovaj pojam sa pojmom volje za moć: "Počujete riječ moju najmunđriji! Ozbiljno istražite da li sam ušao u srce samoga života i do korijenja srca njegova.

Gdje god sam našao ono što živi, našao sam volju za moć; i još u volji sluge našao sam volju da bude gospodar.

Slabijeg nagoni da služi jačem njegova vlastita volja da bude gospodar još slabijem: ona ne može opstojati bez toga užitka.

I kao što se ono manje predaje većem, da bi moglo uživati i vladati nad najmanjim, tako se predaje i ono najveće, i radi moći – stavlja život na kocku.

To je predavanje najvećih: odvažnost, opasnost i kockanje sa smrću" (str. 105)

Volja za moć je u temelju težnje za samoprevladavanjem. Kao što je volja za moć sveprisutna, sveprisutna je i težnja za samoprevladavanjem, jer težnja za samoprevladavanjem nije ništa drugo do težnja za uvećavanjem vlastite moći radi same moći. Ali data težnja je najprisutnija kod onih koji su spremni da radi uvećanja moći stave svoj život na kocku.

"A ovu mi je tajnu izrekao sam život: 'Vidi', reče, ja *uvijek sam sebe moram prevladavati...* Radije bih i poginuo, no što bih osporio, to, jedno; o doista, gdje ima pogibije, i gdje lišće opada, tu se život žrtvuje – radi moći... Samo gdje postoji život, postoji i volja, ali ne volja za životom; već – tako te učim – volja za moći...

Doista vam kažem: takvo dobro i takvo zlo što bi bili neprolazni ne postoji! Iz sebe samog mora se to uvijek iznova prevladavati...

A tko mora biti stvaralac u dobru i zlu, doista, taj mora prvo biti rušitelj i taj mora prvo razbiti vrijednosti." (Isto, str. 106).

Sigurno je da je Niče kritičar epistemološkog pojma subjekta, ali on taj tip subjekta zamenjuje "megasubjektom", Natčovekom, koji, po Ničeu, dela s onu stranu dobra i zla. Ničeov zahtev za prevrednovanjem svih vrednosti predstavlja, postmodernism jezikom govoreći, "veliku priču" kontrarevolucionarnog tipa, jer je tu reč o zahtevu za obnovu gospodarskog morala iza kojeg stoji neprikrivajuća volja za moć, a što implicira otvoreni poziv na rušenje judejsko-hrišćanske civilizacije koja počiva na univerzalizaciji jednakih

prava iz koje proističe univerzalizacija robovskog morala. Ničeov Natčovek nije zagovornik kombinovanja fragmenata tradicionalnog i modernog, starog i novog, već povratka u višu formu bivstvovanja koja, iako je zasnovana na aristokratskom etosu koji uvek zahteva pretvaranje plebsa u robove, neće biti puko ponavljanje starih oblika aristokratske vladavine. Ničeov Zaratustra je zakonodavac klasičnog tipa koji ima za zadatak da rastoči modernu dekadenciju čija je najopipljivija manifestacija moderna demokratija zasnovana na principu formalne jednakosti svih.

U našoj sredini Niče se slavi kao filozof-pesnik, kao briljantni apolitični stilista i kao bespoštedni kritičar svih oblika mediokritetstva i ljudskog porobljavanja i samoporobljavanja. Pri tome se olako prelazi preko činjenice da je Moć bila ono što je najviše fasciniralo Ničea, zbog čega se Niče može najadekvatnije označiti kao apostol politike moći (Machtpolitik). Kao što se olako prelazi i preko činjenice da su nacisti i fašisti svojatali Ničea, uključiv njihove glavne vođe i ideologe Hitlera, Musolinija i Rozenberga. Naravno, ovde nije reč o pitanju da li bi Niče, da je bio živ, u vreme dolaska nacista na vlast, prišao tom pokretu ili ne bi, jer to pitanje spada u sferu nagađanja, čime autor ove knjige ne želi da se bavi. Ovde je reč o tome da li sama Ničeova filozofija sadrži ideje koje su nacisti mogli integrisati u svoj ideološki pogled na svet. Slično pitanje postavljalo se i u vezi sa Marksom, jer su se na njegovo učenje pozivali boljševici. Odgovor na ta pitanja često se svodi na to da nacisti odnosno boljševici nisu razumeli Ničeove odnosno Marksove intencije i teze, te da njihov afirmativan odnos prema ovim misliocima ne treba uzimati ozbiljno. Međutim, taj odgovor teško da je prihvatljiv, jer se postavlja problem zbog čega nacisti i boljševici nisu kanonizovali neke druge autore, već upravo ovu dvojicu. Očito da su i jedni i drugi bili dovoljno inteligentni da shvate da recimo ideje utemeljivača liberalne demokratije, Džona Loka ili Kanta, nisu uklopive u njihovu idejnu orijentaciju, pošto su i jedni i drugi bili radikalni kritičari datog tipa demokratije.

Teško bi bilo poreći činjenicu da su i boljševici i Marks bili radikalni kritičari privatnog vlasništva i predstavničke demokratije. Ovi prvi su prihvatili zaključni stav Marksove analize da su unutrašnje protivrečnosti kapitalizma nerazrešive unutar robnog oblika proizvodnje, te da je stoga njihovo razrešenje moguće tek s onu stranu ovog oblika proizvodnje. Nije nikakva tajna da su boljševici po dolasku na vlast ukinuli privatno vlasništvo i njemu primereni oblik proizvodnje – robni oblik proizvodnje - i nastojali da organizuju proizvodnju posredstvom totalnog plana. S obzirom na pomenuto, neprihvatljive su teze da između boljševičke koncepcije društvene organizacije i načina na koji je Marks izložio kritici kapitalistički svet nema ama baš nikakve veze. Naime, veza između te dve stvari na planu ideja svakako da postoji: Marksovo delo se ne može smatrati potpuno nevinim kad je reč o boljševičkim idejama o načinu organizacije novoga društva. Naravno, iz toga ni na koji način ne sledi kao nužna tvrdnja da bi i Marks, da je kojim slučajem, bio živ u to vreme, odobrio "gulage" i masovna ubijanja nevinih ljudi. Možda bi Marks, suočen sa realnošću da je realizacija novog načina društvene organizacije moguća samo uz upotrebu "viška represije", korigovao svoju kritiku kapitalizma.

Na ovakav način treba postaviti stvari i kad je reč o oceni nacističko-fašističkog svojatanja Ničea. Taj problem treba tretirati kao pitanje u kojoj su meri određene Ničeove ideje bile inspirativno nasleđe za nacističke i fašističke ideje, a ne kao pitanje da li bi Niče odobrio "konačno rešenje" jevrejskog pitanja, tj. holokaust i slično. Jer, pošto se ono prvo pitanje

tiče komparativne analize samih ideja, Ničeovih i nacističkih, o njemu se može raspravljati kao o nečemu za šta postoji odgovarajuća evidencija – u ideje i Ničea i nacista može se imati uvid; dok se o onom drugom pitanju ne može raspravljati na osnovu bilo kakve empirijske evidencije, pošto je Niče umro pre dolaska nacista na vlast. Isto tako, valja reći da se tvrdnjama o postojanju određenih veza između Ničea i nacizma na planu ideja ne nastoji diskvalifikovati Ničeovo mišljenje u celini (selektivno čitanje filozofskih dela je legitimna stvar) niti njegova relevantnost za promišljanje naše savremenosti, pošto je volja za moć neuklonjivi deo ljudske prirode, a politika moći bitan moment politike velikih sila otkad je “sveta i veka”. Reč je, međutim o tome, da Niče hoće poredak, i unutrašnji i globalni, koji favorizuje moćni aristokratski stalež u odnosu na druge društvene staleže i uspostavlja odnose gospodar-roboti, ne samo na unutrašnjem već i na međunarodnom (međudržavnom) nivou. Drugim, rečima, radi se o tome da se kritika favorizovanja moćnih i jakih, kao i kritika politike moći (Machtpolitik) ne može vršiti sa Ničeovog stanovišta, jer je ovaj autor nastojao da tom favorizovanju i takvoj politici pribavi metafizičko utemeljenje svojim međusobno povezanim učenjima o večnom vraćanju istoga i volji za moć. Ne može se politika moći, na unutrašnjem i međunarodnom planu, kritikovati sa stanovišta koje zagovara takvu politiku.

Svakako da ovo metafizičko opravdavanje volje za moć radi same moći, kojim se ona stavlja u sam centar čovekove prirode i prirode sveta kao takvog, nije nešto što je nespojivo sa nacističkom ideologijom. Glavni igrač, Hitler, kao da je u jednom svom jezgrovitom iskazu spojio dva Ničeova učenja, ono o volji za moć kao temeljnom zakonu koji prožima kosmos, i ono o večitom vraćanju istoga, tj. volje za moć radi same moći: “Zemlja nastavlja da se okreće, nezavisno od toga da li je čovek taj koji ubija tigra ili je tigar taj koji proždire čoveka. Jači potvrđuje svoju volju. To je zakon prirode. Svet se ne menja, njegovi zakoni su večni” (Norman Cmeron i T. H. Stevens, prevod, Hitler’s Table-Talk)

Ovakvom koncepcijom se, dakako, može opravdavati agresivna ekspanzionistička ideologija kao nešto što je saobrazno zakonu života koji važi za celinu živih bića, kao što se rezonovanje i ponašanje koje bi bilo suprotno toj koncepciji može označavati kao nešto što je protivprirodno. Taj zakon daje pravo i dostojanstvo jačem, dok slabijima dodeljuje podređen položaj. Njegova logična posledica je permanentno proizvođenje odnosa gospodar (jači, pobednik)-sluga (slabiji, poraženi). “Kao što bi to rekao Niče u svojoj *Genealogiji morala*: “Zahtevati od sile da se ne ispoljava kao sila, da ne bude želja za pobeđivanjem, savlađivanjem, gospodarenjem, žudnja za neprijateljima i otporima i pobeđama, upravo je isto toliko besmisleno kao i zahtevati od slabosti da se ispolji kao sila... Nijedan čin nasilja, silovanja, eksploatacije, razaranja, nije iznutra ‘nepravičan’, pošto je sam život zasnovan na nasilju, silovanju, eksploataciji, razaranja.” (paragraf 13) U delu S onu stranu dobra i zla, on iznosi sličan pogled na suštinsku logiku života: “Tu se mišljenjem mora ići do osnove stvari i odbaciti svaku *sentimentalnu slabost*: u suštini sam život je prisvajanje, uzajamno povređivanje, prevladavanje onog što je strano i slabije, tlačenje, čvrstina, naturanje sopstvenih formi, utelovljavanje i u najmanju ruku izrabljivanje... Čak i ono telo unutar kojeg se jedinice tretiraju kao jednake (a to se dešava u svakoj zdravoj aristokratiji) mora – ukoliko predstavlja živo a ne odumiruće telo – protiv drugih tela činiti što se njegove jedinice uzdržavaju da čine jedna drugoj: ono će morati da bude ovaploćena volja za moć, ono će rasti, širiti se, sticati prevagu – ne posredstvom neke moralnosti ili

nemoralnosti već zato što *živi* i zato što život jeste upravo volja za moć... Izrabljivanje ne pripada pokvarenom ili nesavršenom i primitivnom društvu: ono pripada suštini živog kao osnovna organska funkcija; ono je posledica istinske volje za moć, volje koja je upravo volja za život.” (S onu stranu dobra i zla, paragraf 259)

Ovakvo vitalističko slavljenje volje za moć radi same moći, ovakvo pridavanje ovoj sili privilegovanog mesta u kosmosu, svakako da je “vuklo vodu” na nacističku vodenicu, jer je ollašavalo nacistima da podastru načelnu argumetaciju za svoju ekspanzionističku ideologiju čiji je ključni momenat bila koncepcija stvaranja “lebensraum”-a (životnog prostora) neophodnog za razvoj i rast nemačke rase koja se opravdavala tezom o superiornosti nemačke, arijevske rase, u odnosu na druge rase. Kao superiorna u odnosu na druge rase, pre svega u odnosu, na slovensku rasu, ona je, tvrdilo se, imala prirodno pravo da ubijanjem, deportacijama, osvajanjem i porobljavanjem realizuje svoju ideologiju stvaranja životnog prostora. Ne treba se mnogo čuditi što su nacisti, kao što je već napomenuto, kao moto ove imperijalističke ideologije uzeli Ničeovu misao “Slabi i netvorni neka uginu, a prvi znak naše milosti prema njima biće da im pomognemo da što pre dođu do propasti”. Ova misao nije misao koja je odnekuda spolja, pukim slučajem, zalatula u Ničeovo delo. Ono je prožeto, nikako ne igrom slučaja, mislima takvog tipa, zato što one izražavaju samu logiku glorifikacije volje za moć kao fundamentalne sile koja vlada univerzumom. Saobrazno toj logici, ono što je slabo i što parazitira na “grbači” jakoga dostojno je da bude predmet totalnog prezira, jer predstavlja prepreku na putu pune realizacije volje za moć jakih. U svom spisu *Ecce Homo* Niče ističe: “To što će Partija života preuzeti najveći od svih zadataka u svoje ruke, stvaranje višeg čoveka, *uključujući nemilosrdno istrebljenje svega što je degenerisano i parazitsko*, omogućiće opet suvišak života na zemlji iz kojeg će opet izrasti dinozijska država.” (navedeno u Nolte Nietzsche und Nietzscheanism, Propylaen, Frankfurt i Berlin, str. 193-194). U tom istom spisu, Niče je formulisao svoj pojam *velike politike* kao suprotstavljene *sitnoj politici* čije je vreme isteklo: “Kada istina stupi u borbu sa milenijumskim lažima, nastaće pobune, pravi zemljotresi, ono o čemu se dosad nije ni sanjalo... Pojam politike će se u potpunosti stopiti sa ratom duhova; sve strukture moći staroga društva eksplodiraće... Doći će do ratova kakvi se dosad nisu vodili na zemlji. To će po meni biti znak da zemlja počinje da se suočava sa *velikom politikom*.” (Isto, str. 326-327). U literaturi o Ničeju često se vode rasprave o pitanju nije li, ukoliko sledimo duh Ničeove filozofije, bolje prevoditi termin “Uebermensch” kao “izvrсни ili izuzetni” čovek nego kao natčovek. Međutim, centralno pitanje, kad je reč o Ničeju, nije kako prevesti na druge jezike dati termin, već pitanje o načinu na koji se mogu stvoriti pretpostavke za vladavinu natčoveka ili izuzetnog čoveka, svejedno. Prema Ničeju, nastanak “višeg tipa čoveka” ima za pretpostavku žrtvovanje ogromnog dela čovečanstva: “Žrtvovanje mase čovečanstva radi prosperiteta jedinstvenog jakog soja ljudi – to bi bio napredak”, izjavljuje Niče u *Genealogiji morala*. U *Volji za moć* on manje-više ponavlja ovaj stav u kojem se izražava nužan uslov za pojavu natčoveka: “Neophodno je da viši ljudi objave rat masama... Neophodna je jedna doktrina koja će biti dovoljno snažna da funkcioniše kao porađajući agens: osnaživanje jakih, koji će paralisati i razarati umorne od ovozemaljskog života. Uništenje raspadajućih rasa... Dominacija nad zemljom kao sredstvo za proizvođenje višeg tipa.” (The Will to Power, Vintage, New York, 1967, str. 458-459)

Ne treba smetnuti sa uma da Niče u svojim završnim razmatranjima u tom istom spisu najavljuje, kao realnu mogućnost, dolazak nove rase gospodara koji će zavladati Zemljom i uvesti najstrože moguće zakonodavstvo prema podređenima. Ispunjenjem ove njegove vizije ispunio bi se njegov najveći san, san o prevrednovanju svih vrednosti dekadentnog moderniteta u čijem temelju je judejsko-hrišćanska civilizacija. Možda bi tačnije bilo reći samo judejska civilizacija jer Niče hrišćanstvo vidi samo kao instrument pomoću kojeg su prepredeni i pritvorni Jevreji dovršili svoju robovsku pobunu u sferi morala univerzalizujući položaj roba, čime su se osvetili svojim gospodarima jer su ih izjednačili sa njima i tako sveli na ulogu roba, na pukog člana "automnog stada bez gospodara". Ovakvom interpretacijom Jevreja i judaizma, Niče je pripisao Jevrejima glavnu krivicu za propast čovečanstva, koja je počela nakon njihove pobede nad Rimom.

Hitlerova interpretacija odnosa između judaizma i hrišćanstva nije daleko od Ničeove, jer je on bio, što neupućeni ne znaju, ne samo antijevrejski već i antihrišćanski nastrojen: "Najteži udarac koji je ikad nanet čovečanstvu bilo je hrišćanstvo; boljševizam je nelegitimno dete hrišćanstva. I jedno i drugo izum je Jevreja" (Hitler's Table-Talk, prevod Norman Cameron I R. H. Stevens, Oxford, 1953, str. 7) Dakle, i za Hitlera, kao i za Ničea, hrišćanstvo, kao "najteži udarac nanet čovečanstvu", samo je izdanak judaizma, koji je tako pronašao "zaobilazni" put da se osveti aristokratskiom etosu svojih gospodara i da okuje njihovu volju za moć izjednačujući sve ljude na zemlji pred Bogom, a kasnije u liku univerzalnih, za sve važećih demokratskih pravila igre, i pred zakonom. Da se podsetimo šta kaže Niče tim povodom. Niče prvo konstatuje da su Jevreji – kao narod 'rođen za ropstvo'- bili ti koji su izveli čudo prevrednovanja vrednosti, čudo zahvaljući kojem je život na zemlji krenuo stranputnicom dekadencije i sveopšteg licemerstva, (izgovorivši pri tome one njegove sada već čuvene reči da s Jevrejima počinje ustanak robova na planu morala), da bi zatim istakao: "Nije li Izrailj upravo na stranputici kojom je kročio 'Spasitelj', taj tobožnji protivnik i tobožnji rušilac Izrailja, postigao krajnji cilj svoje sublimne žudnje za osvetom. Zar u mađijske veštine zbilja velike politike osvete ne spada i to što je sam Izrailj morao pravo oruđe svoje osvete da pred celim svetom pobija kao svog smrtnog neprijatelja i razapne na krst, kako bi 'ceo svet' odnosno svi protivnici Izrailjovi nepromišljeno zagrizli upravo taj mamac? A zar bi čovek, koristeći svu svoju duhovnu suptilnost, još uopšte bio i kadar da smisli *opasniji mamac?*" (Genealogija morala, paragraf 8) U tom istom delu Niče na još upečatljiviji način nam saopštava svoje shvatanje odnosa između judaizma i hrišćanstva po kojem je je hrišćanski pojam ljubavi samo prikriveni oblik jevrejske osvetoljubive mržnje: "iz stabla onog drveta osvete i mržnje, jevrejske mržnje - najdublje i najsublimnije mržnje, mržnje, naime, koja stvara ideale i preinačuje vrednosti i kojoj na zemlji nikad nije bilo ništa ravno – izraslo je takođe nešto nesavrnjivo, jedna *nova ljubav*, najdublja i najsublimnija od svih vrsta ljubavi – a iz kojeg drugog stabla je i mogla da izraste?... Ali neka neko ne misli da je ona možda izrasla kao istinsko opovrgavanje one žeđi za osvetom, kao suprotnost jevrejskoj mržnji! Ne, obrnuto je istina! Ta ljubav izrasla je iz pomenute mržnje kao njena krošnja, kao njena pobedonosna krošnja koja se sve više i više širila u najčistijem sjaju i sunčevoj svetlosti i koja je takoreći u carstvu i visina ciljevima ?????te mržnje – pobedi, plenu, zavođenju – težila s istim nagonom s kojim je koren te mržnje sve dublje i žudnije prodirao u ono što je imalo dubinu i što je bilo zlo." (Isto, paragraf 8) Prema tome, i miljenik postmodernista i nemački Firer gotovo identično sagledavaju odnos između judaizma i hrišćanstva kao odnos u kojem je judaizam, služeći

se, hegelovskom terminologijom rečeno, "lukavstvom uma" pustio hrišćanstvo da ono, misleći da sledi vlastite ciljeve, ostvari zapravo judaistički opasni cilj.

Ovo judaizmom predeterminisano hrišćanstvo je, po Hitleru, "pobuna protiv prirodnog zakona, pobuna protiv prirode. Dovedeno do svojih krajnjih konsekvenci, hrišćanstvo znači sistematako gajenje ljudskog neuspeha" (Hitler's Table-Talk, str. 51)

Sličan kritički odnos prema hrišćanstvu imao je i fašistički lider Musolini: "Plebs, koji je prekomerno hristijanizovan i humanizovan, neće nikad shvatiti da je visoki stepen zla nužan da bi natčovek mogao uspeti... Natčovek zna samo za pobunu. Sve što postoji mora biti razoreno." (Mussolini, Opera omnia, Florence: La Firreze, 1951, 63) To je isti onaj Musolini koji veliča Ničeovo shvatanje relativizma koje favorizuje "istinu" najačih i najmoćnijih: "Uistinu, mi smo relativisti *par excellence*, a moment relativizma, povezan sa Ničeom i njegovom voljom za moć, nastupio je onda kada je italijanski fašizam postao, i još je, najveličanstvenije ostvarenje individualne i nacionalne volje za moć" (Mussolini, Opera omnia, 63)

Hitler i nacisti su odbacivali hrišćanstvo zato što su imali afirmativan odnos prema paganstvu, jer ono u svojoj žudnji za samopotvrđivanjem, nije ispoljavalo nikakvu grižu savesti ukoliko bi to samopotvrđivanje zahtevalo ispoljavanje krajnje surovosti prema onome što stoji na putu njegove realizacije. Poznato je da je Hitlerova omladina često pevala sa oduševljenjem ovu pesmicu: "Mi smo radosna Hitlerova mladež

Nama ne treba nikakva hrišćanska vrlina

Naš vođa je naš spasilac

Papa i rabin su iščezli

Mi želimo da budemo ponovo pagani"

Međutim, valja imati na umu da je i Niče bio otvoren za paganstvo. Mnogi autori, na osnovu Ničeove teze o smrti Boga zaključuju da je Niče bio ateistički orijentisan. Ali, to je pogrešan utusak. Jer, kada Niče objavljuje smrt Boga, on ne objavljuje smrt Boga kao takvog već samo hrišćanskog Boga. Tako on, na primer, doslovno kaže da je "pri odbacivanju Boga, samo moralni Bog odbačen" Ova smrt Boga ne otvara, kod Ničea, mogućnost deifikacije čoveka, već mogućnost pojave drugih bogova koji odgovaraju jakima. Time se Niče na svojevrstan način vraća antičkom politeizmu. Ljudi se, prema Ničeju, posredstvom religije suočavaju sa misterijom u srcu egzistencije, ali oni u tu misteriju gledaju kroz "zaštitne naočare" religijskih predstava i pojmova, koje mogu biti deblje i tanje. Na osnovu toga, Niče uspostavlja hiherarhiju religija, pri čemu on najviše vrednuje one religije čiji je omotač koji ljude štiti od neposrednog suočavanja sa misterijom i haosom sveta najtanji, tj. najtransparentniji: u hrišćanstvu kao religiji najslabijih ljudi, ta zaštitna koprena je najdeblja, a u paganstvu najtransparentnija. Stoga je paganstvo religija samo za one jake, tj. za samo za one koji se "vraćaju nevinoj savesti zveri, kao ushićena čudovišta koja iz niza ubistava, spaljivanja, oskrnavljenja i mučenja izranjaju s obesnošću i nepomućenim spokojstvom, kao da je učinjen kakav đaćki nestašluk..." (Genealogija morala, str. 191)

Zajednička tačka Ničea i nacista je i njihov afirmativan odnos prema varvarizmu. Varvarski odnos prema svetu i prema drugima je znak snage kojom se na najviši mogući način afirmiše život u osnovi kojeg leži neutaživa volja za moć. Hitler je svoj odnos prema varvarizmu jednom ovako formulisao: "Oni se odnose prema meni kao prema neobrazovanom varvarinu. Da, mi smo varavri. Mi želimo da budemo varavari, to je za nas časna titula. Mi ćemo podmladiti svet. Svet je blizu svoga cilja." (Ransching, Hitler speaks, str. 87). U svojoj mladosti, Musolini koji je tada najviše čitao Marksa i Ničea, izjavio je: "Ja zastupam varvarski pojam socijalizma. Ja socijalizam shvatam kao čin najveće negacije i destrukcije... Napred, vi novi varavari. Poput svih varavara, vi ste vesnici nove civilizacije" U *Volji za moć* Ničea ne skriva svoju žudnju za pojavom varavara dvadesetog veka: "Da bismo se suprotstavili prilagođavanju čoveka specijalnim koristima, neophodan je obrnuti pokret – stvaranje sintetičkog čoveka koji za svoju pretpostavku ima pretvaranje čovečanstva u mašinu, jer samo to može biti osnova na kojoj će on izumeti viši oblik bivstvovanja... Dominantna rasa može proisteći jedino iz zastrašujuće nasilnih početnih impulsa. *Gde su varavari dvadesetog veka.*" (The Will to Power, Njujork, Vintage, 1976, 465). Na već pomenutom mestu iz dela *Genealogija morala* Ničea ističe: "Aristokratske rase su te koje su pojam 'varavarin' ostavljale za sobom svuda kud su prolazile... Ta smelost aristokratskih klasa, luda, besmislena, neproračunljiva... njihova ravnodušnost i prezir prema sigurnosti, telu, životu, udobnosti, njihova duboka veselost i zadovoljstvo u razaranju, u svim slastima pobeđe i okrutnosti – sve se to za one koji su od toga trpeli skupilo u sliku 'varavarina'..."

Nacisti su mogli naći inspiraciju u Ničevom delu i za svoje poglede na rasnu čistotu. Poznato je, naime, da je Ničea držao da je istorijski uzrok (i posledica) demokratije "krvno mešanje gospodara i robova", jer je ono vodilo ka ideji o njihovoj jednakosti u pogledu prava. U *Genealogiji morala*, on pobeđu Jevreja, dakle, 'robova', 'stada', 'rulje', tj. robovskog morala nad Rimom, označava kao "trovanje krvi" zahvaljujući čemu je došlo do mešanja rase koje je Evropu usmerilo ka stvaranju i uzdizanju nomadskog, nadsacionalnog tipa čoveka koji je, budući da se sve više odvajao od rodnog geografsko-kulturnog partikulariteta, počeo da sve više gubi karakteristike pripadnika staleški i klimatski derminisane rase. Upravo zbog svoje takve iskorenjenosti iz osobenog rodnog miljea koji se utiskuje u čovekovu dušu i telo, takav čovek je, pout svake "krdske životinje", u stanju da se prilagodi svakom tlu.

"Taj proces evropeizacije koji velikim srozavanjima na pređašnja stanja može da izgubi na tempu, ali koji možda time dobija i raste u plahovitosti i dubini... taj proces će po svoj prilici dovesti do onih rezultata na koje bi najmanje hteli da računaju njegovi naivni pokrovitelji i panegiričari, apostoli 'modernih ideja'. Ti novi uslovi u kojima se se obično odvijaju čovekovo izjednačavanje i svođenje na srednju meru, u kojima se oblikuje korisna, marljiva, mogostruko upotrebljiva, domišljata krdska životinja: čovek, u najvišem su stupnju podesni za rađanje izuzetnog čoveka koji poseduje najopasnija i najprivlačnija svojstva.... Htedoh reći: demokratizacija Evrope u isti mah je i nedobrovoljna priprema za odgajanje *tirana* – uzimajući tu reč u svakom smislu, pa i u najduhovnijem" (S onu stranu dobra i zla, paragraf 202). U *Genealogiji morala*, preteča postmodernizma razmatra razlike između pripadnika prearijevskih i arijevskih rase na osnovu njihovih razlika u boji kože, veličini lobanje i slično: "U latinskoj reči *malus* (rđav) (kojoj priključujem i grčku reč *melas* (taman), prost čovek bi mogao da bude označen kao tamnopus, pre svega kao crnokos, kao prearijski stanovnik na

italijanskom tlu, koji se svojom bojom najočiglednije razlikovao od plave, tj – arijske, osvajačke rase koja je zavlada... Kelti su, uzgred da kažem, bili skroz-naskroz plava rasa; pogrešno je kada se one oblasti sa poglavito tamnokosim stanovništvom, koje su uočljive na pažljivije urađenim etnografskim kartama Nemačke, dovode u vezu sa bilo kakvim keltskim poreklom i mešanjem krvi, kao što i dalje čini Virhov: štaviše, posredi je prearijsko stanovništvo Nemačke koje se javlja u tim oblastima (Isto važi maltene za čitavu Evropu: potčinjena je rasa u stvari opet stekla prevagu – svojom bojom, kratkoćom svoje lobanje, možda čak svojim intelektualnim i socijalnim instinktima: ko nam može tvrditi da moderna demokratija, još moderniji anarhizam i, naročito sklonost ‘komuni’ koja je sada svojstvena svim evropskim socijalistima, poglavito ne znači posledicu *atavizma* – i da rasa gospodara i osvajača, Arijski, nije – fiziološki takođe - pobeđena.” (Isto, paragraf 5).

Mešanjem rasa, mešanjem krvi pripadnika različitih rasa, izazvana je u Evropi, po Ničeu, dugoročna paraliza volje za moć, iz koje se može izaći samo selekcijom dobrih Evropljana, onih u čiju će dušu i telo biti usečena “plava zver” i koji otuda neće priznavati nikakve prepreke na putu realizacije njihove “lavlje” žudnje za moći.

Verovatno je francuski fašista Marsel Deat mislio na ove poruke Ničeove misli, kada je u jeku Drugog svetskog rata konstatovao: “Ničeova ideja selekcije ‘dobrih Evropljana’ sada se ostvaruje na bojnom polju. Aristokratija, viteštvo koje se stvara u ratu, biće tvrdi, čisti nukleus Evrope budućnosti” (Navedeno u Zeev Sternhell, “Fascist Ideology”, u *Fascizam: A Reader’s Guide*, priredio Walter Laquer, Berkeley, University of California Press, 1976, str. 344).

Kao što se zna, Hitler je držao da mešanjem rasa sve više slabi odnos gospodar-sluga, dok u jednom momentu potpuno ne iščezne. Gubitak rasne čistote ima za posledicu nepovrativo samorazaranje date rase. Ona će nastaviti da tone sve dublje i dublje tako da se posledice navedenog čina neće moći nikad istisnuti iz njene duše i tela. Mešanje krvi, koje snižava rasni rang, predstavljalo je jedini razlog zbog kojeg su nestajale stare civilizacije. Hitler je smatrao da nisu izgubljeni ratovi ti koji razaraju neku rasu, već gubitak snage da se pruža otpor osvajačima, snage koju mogu posedovati samo oni čiste krvi. Svoje gledanje na problem mešanja rasa, on je, čini se, najbolje izneo u delu *Mein Kampf*, govoreći o Nemcima u Americi: “Postoje brojni primeri koji pokazuju sa zastrašujućom jasnoćom da je svaki put kada se arijevska krv izmešala sa krvlju inferiornih rasa došlo do okončanja rase koja izgrađuje vlastitu kulturu koja je učvršćuje. Severna Amerika, populacija čiju većinu čine germanski elementi, koji su se veoma malo mešali sa inferiornim obojenim nacijama, ima kulturu koja se veoma mnogo razlikuje od kulture Centralne i Južne Amerike u kojoj su kolonisti, uglavnom Latini po poreklu, slobodno mešali svoju krv sa onom domorodaca. Imajući u vidu ovaj primer, možemo jasno uočiti posledice mešanja različitih rasa. Čovek germanske rase na tom kontinentu postao je, zato što je nemešanjem održao vlastitu čistotu, njegov gospodar; i on će ostati gospodar sve dok se ne prihvati sramnog mešanja krvi” (Adolf Hitler, *Mein Kampf (Nation and Race)*, u *The Nationalism Reader*, priredili Omar Dahbour i Micheline R. Ishaw, Humanity Pre; New Jersey, 1995, str. 230)

Slaveći *Machtpolitik*, prizivajući dolazak nove rase gospodara, izlažući poruzi kukavički, bojažljivi “robotovski moral” koji izbegava rizik i teži udobnom životu u materijalnom izobilju, nacisti su postavili ideal života koji se zasniva na pojmu samoprevladavanja kao procesu

permanentnog potvrđivanja vlastite volje za moć koja ne mari za to što će da bude prokleta zbog toga što uživa u nasilju, svireposti i okrutnosti nad slabijima. Ovu fasciniranost osvajanjem i spektakularnim masovnim kataklizmima koja sledi moto “živi opasno” proizašao iz onog *amor fati*, nacisti su uzdigli na rang životne estetike. Uživati u permanentnom stavljanju života na kocku jer to omogućuje beskonačno uspinjanje duž vertikale moći – to je odlika nacističkog načina života nasuprot težnji filistarskog duha ka vlastitom svakodnevnom zbrinjavanju. Stalno stavljanje života na kocku u ratu znači permanentnu suočenost sa mogućnošću smrti, što donosi stalnu prisutnost krajnje napetosti i uzbuđenosti koja uznosi iznad sivila rutinizirane svakidašnjice u stanje opojne ekstatičke razgaljenosti kao carstva ničim ograničene slobode u kojem je sve dozvoljeno, u kojem su sve mogućnosti otvorene, pa i one za neobuzdano, divlje samopotvrđivanje razobručene želje: “Nešto nalik na božje ovlašćenje da se vlada ljudima i ushićenost ratom kombinuju se, zahvaljujući čemu, kao u ekstazi erotske ljubavi, naša čula počinju da komanduju našim telom. Ubijanje oslobađa u nama tamne struje zbog čega, obesvećeni, uživamo u destruktivnim orgijama. Mrtvaci prema kojima se u mirno doba odnosimo sa respektom, postaju predmet zloupotrebe u ratno vreme. Oni postaju delovi performativne umetnosti” (Chris Hedges, *War is a Force that gives us meaning*, New York, Public Affairs, 2002, str. 89). Džontan Glover ukazuje na osećanje uzbuđenja u vezi sa moći koji neki ljudi imaju u borbi. Rat, citira on jednog vijetnamskog veterana, “jeste za čoveka ono što je rođenje deteta za ženu: najbliskija stvar; uvod u gospodaranje nad životom i smrću. To je slično napuštanju ugla univerzuma, uzdizanju iznad njega i upiranju pogleda u ono što je ispod” (U *Humanity*, New Haven, Yale University Press, 2000, str. 56) Ernest Jinger predstavlja rat kao najveću moguću intoksikaciju koja porađa pomahnitalost: “Rat je intoksikacija veća od svih intoksikacija, razgaljivanje koje slama sva ograničenja. To je pomahnitalost bez opreza i granica, uporediva jedino sa silama prirode. U borbi pojedinac je nalik na pobesnelu oluju, uzburkano more, ljutu grmljavinu. On se stapa sa svime. On se naslanja na vrata smrti slično metku koji je postigao svoj cilj. A purpurni talas ga zapljuskuje. Već dugo vremena on nema svest o prelazu. Kao da ga je talas vratio natrag u more koje kulja.” (Juenger, *Kampf als inneres Erlebnis*, Berlin, 1922, str. 57).

Nacisti su ljudski život predočavali kao permanentnu borbu čiji je najsublimniji izraz sam rat koji tom životu daje smisao, jer rat otvara najmoćnijima mogućnost da se u najvećoj mogućoj meri naslađuju svojom nadmoći i superiornosti nad slabijima. To uživanje biva najintenzivnije u činu pravljenja najvećih zverstava koja se, zahvaljujući tome, pretvaraju u najveću egzibiciju moći koja poprima oblik estetiziranog spektakla kao najvišeg stepena slavljenja moći. Racionalizovano, suzdržano slavljenje razularene, razobručene moći bilo bi *contradiction in adjecto*.

U tekstu u kojem inosi fundamentalne ideje fašizma, Benito Mussolini ističe: “Fašizam unosi ovaj antipacifistički stav u život pojedinca. ‘Baš me briga’ – ponosni moto borbenih jedinica koji je napisao ranjeni čovek na svojim zavojima, nije samo čin filozofskog stoicizma, već on sumira učenje koje nije samo političko: on je dokaz borbenog duha koji prihvata sve rizike. On označava novi stil italijanskog života. Fašista prihvata i voli život. On odbacuje samoubistvo kao kukavičluk. Život kako ga on shvata, znači dužnost, uzdizanje, osvajanje; život mora biti gord i ispunjen... Fašizam veruje sada i uvek u svetost i heroizam, tj. u činove u kojima nikakvi ekonomski motivi – ni posredni ni neposredni – nisu na delu...

To znači da fašizam odbacuje formulu: blagostanje=sreća, po kojoj su ljudi životinje, zadovoljne kada su site, bića redukovana na vegetativnu egzistenciju, čistu i jednostavnu” (The Nationalism Reader, str. 226-227). Hitler je polazio od socijaldarvinističke teze da je pravo jačega prirodni zakon, te da zbog toga istrebljivanje i torturisanje slabih treba vršiti bez ikakve sentimentalnosti i griže savesti; štaviše, tome treba uvek iznova težiti jer to donosi sa sobom radost afirmacije vlastite moći i superiornosti. Slabi, degenerisani i nemoćni ne istrebljuju i ne razaraju samo zbog toga što nisu u stanju da slede zakon prirode; oni su greška prirode i stoga su izmislili savest: “Deset zapovesti je izgubilo svoju validnost. Savest je jevrejski izum koji je nakazna stvar kao i obrezivanje” (Rausching, Hitler Speaks, str. 220)

Ovakva životna estetika može naći svoja uporišta u spisima kako Ničea tako i Hajdegera.

Niče je napisao čitave ode ratničkom aristokratskom etosu koji melje, drobi i gazi sve što se nađe na putu beskrajnog uvećavanja njegove moći, jer je to uvećanje jedina hrana kojom se može hraniti nezasićiva “plava zver”, koja oseća “duboko zadovoljstvo u svakom razaranju, u svim slastima pobede i okrutnosti”. „...isti ljudi koji su – koji su *inter pares*, tako strogo sputani običajem, poštovanjem, navikom, zahvalmošću, a još više uzajamnim nadziranjem i ljubomorom, i koji su, s druge strane, u međusobnim odnosima tako dovitljivi kad je u pitanju obzirnost, samoobuzdavanje, nežnost, odanost, ponos i prijateljstvo – pošto izađu iz svoga kruga i nađu se gde je tuđina, gde su stranci, nisu mnogo bolji od razuzdanog zverinja. Tu su oslobođeni svake socijalne prisile; u divljini nalaze nadoknadu za napetost izazvanu dugotrajnim zatvaranjem i ograđivanjem u duševni mir; *vraćaju se* nevinoj savesti zveri, kao ushićena čudovišta koja možda iza niza ubivstava, spaljivanja, osknavljenja i mućenja izranjaju sa obesnošću i nepomućenim duševnim spokojstvom, kao da je počinjen kakav đački nestašluk, uverena da su pesnicima dali dosta materijala za pesmu i veličanje. Nemoguće je u jezgru svih tih aristokratskih rasa ne prepoznati zver, veličanstvenu *plavu zver* koja požudno tumara za plenom i pobedom” (Genealogija morala, patagraf 11) “Duboko, ledeno nepoverenje, koje i danas Nemač pobuđuje čim dođe na vlast, i dalje je odjek onog neugaslog užasa s kojim je Evropa stolicima gledala bešnje plave germanske zveri... Jednom prilikom skrenuo sam pažnju na nedoumicu u kojoj se našao Hesoid kad je smislio sled kulturnih doba i pokušao da ih izrazi zlatom, srebrom i bronzom: s protivrečnošću koju mu je ponudio divan, ali i strahitan i nasilnički Homerov svet nije umeo drugačije da izađe na kraj nego tako što je od jednoga doba napravio dva koja je zatim stavio jedno iza drugog – najpre doba junaka i polubogova Troje i Tebe, onako kako je onaj svet bio sačuvan u pamćenju aristokratskih naraštaja koji su u njemu imali svoje pretke: onda bronzano doba, onako kako je onaj isti svet izgledao potomcima zgaženih, opljačkanih, zlostavljenih, proterivanih, prodavanih: doba bronce, kao što je rečeno, tvrdo, hladno, okrutno, lišeno osećanja i savesti, razorno i krvavo. Ako se pretpostavi da je istinito ono što se danas uzima kao takvo, naime to da je *smisao čitave kulture* da se od zveri ‘čovjek’ odgoji kao pitoma i civilizovana životinja, *domaća životinja* – onda bi se nesumnjivo morali svi oni reakcioni i resantimanski instinkti, uz čiju su pomoć konačno bili osramoćeni i savladani aristokratski naraštaji i njihovi ideali, posmatrati kao prava *oruđa kulture*; time se, doduše, još ne bi reklo da su *nosioći* tih instinkata u isti mah predstavnici kulture. Štaviše, suprotno bi bilo ne samo verovatno – ne! ono je danas

oligledno. Ti nosioci instinkata što tlače i žude za odmazdom, potomci sveg evropskog i neevropskog ropstva, a posebno čitavog prearijskog stanovništva – oni predstavljaju nazadovanje čovečanstva! Ta oruđa kulture jesu čovekova sramota, i pre su razlog da se posumnja u kulturu uopšte, pre su argument protiv nje” (Genealogija morala, paragraf 11)

Sa stanovišta jakih, živeti ne znači kalkulisati, već permanentno biti u akciji. Nemoguće je razdvojiti subjekta akcije i akciju – subjekt koji ne dela bio bi *conradictio in adjecto*. Kada bi se ptica grabljivica mogla distancirati od svoje delatnosti, to bi značilo da se ona može distancirati od svoje prirode, *predatorstva*. To bi značilo da orao može postati jagnje. Veru u tako nešto imaju samo “tinjavi afekti osвете” koji “tu veru koriste za sebe i što zapravo nijednu veru ne podržavaju žarkije od one da je *jakom slobodno da bude slab, a ptici grabljivici da bude jagnje*; time stiču pravo da pticu grabljivicu učine odgovornom što je ptica grabljivica... Kad tlačeni, gaženi i napstvovani bodre jedni druge sa osvtoljubivom prepredenošću nemoći: -Budimo drugačiji od zlih, budimo dobri, naime... to onda, saslušano hladno i bez predubeđenja, ne znači zapravo ništa drugo već: ‘Mi slabi smo, bez sumnje slabi; dobro je kad ne činimo ništa za šta nismo dovoljno jaki’...” (Isto, paragraph 13)

Ničeovo portetisanje aristokratskog ratnika kroz kojeg pulsira kosmička struja volje za moć, pošto je i on deo tog istog kosmosa, zahvaljujući kojoj ovaj ratnik ima viziju ogromne lepote, slično je načinu na koji pesnik Robinson Džeferson upoređuje Boga sa sokolom: “Bog je sličan sokolu koji jedri među zvzdama... On ima krvavi kljun i surove kandže; on napada i nemilosrdno komada... To je žestoki život” (Double Axe – Dvostrtika osa, moj prevod) “On nema osećanje ni za pravdu ni za milost, ni za ljubav” (At Birth of an Age – Rođenje jednog doba, moj prevod)

Džefers ističe opčinjenost ljudi ovom veličanstvenom lepotom ovoga univerzuma priklanjajući se ničeanskoj estetizaciji života: “Verujem da je lepota i ništa drugo ono zbog čega su stvari stvorene. Sigurno je da svet nije sačinjen radi sreće, niti radi ljubavi i mudrosti. Ali ni radi bola, mržnje i gluposti. Sve ove stvari imaju vek trajanja; tako da u dužem vremenskom periodu one uravnotežuju jedne druge i tako se poništavaju. Samo lepota ostaje (Invasion – Invazija, moj prevod)

I Hopkins u svojoj čuvenoj poemi *Windhover* (Kliktavac) kao da izražava ničeansku zadivljenost herojskim podvigom ptice grabljivice koja je raskomadala slabo “jagnje”: “Ovoga jutra uhvatio sam pogledom roba zore, prestolonaslednika kraljevstva dnevne svetlosti, sokola privučenog šarenim nebom, kako, siguran u sebe, jezdi na visinama, savladavajući glatki, oštri, uskovitlani vazduh, kako svoje ushićenje zauzdava svojim velima išaranim krilom kao uzdom

I onda, odjednom, obrušava se, sličan klizaču koji pravi osmisku, ustremiljuje se nadole, odbacujući snažan vetar. Ta ptica, njen junački podvig, njeno ovladavanje stvarima, uskomešala je moje spokojno srce” (moj prevod).

Niče je pretpostavljao pagansko samopotvrđivanje hrišćanskoj samilosti, tj. Dionisa razapetom Hristu. “Aristokrata u sebi poštuje moćnika, a i onog ko ima moć nad samim sobom, koji zna da govori i čuti, koji je sa zadovoljstvom prema sebi strog i surov i koji je pun poštovanja prema svakoj strogosti i surovosti. ‘Votan mi je u prsa stavio tvrdo srce.’,

kaže se u jednoj staroj skandinavskoj sagi: pogodan izraz s obzirom da dolazi iz duše ponositog vikinga. Takav tip čoveka upravo je ponosan na činjenicu da nije stvoren za samilost, stoga junak iz sage – opomimjući – dodaje: ‘Ako srce u mladosti nije tvrdo, ono nikad takvo neće biti.’ Aristokrati i odvažni ljudi što tako misle, najudaljeniji su od onog morala koji upravo u sažaljenju i delanju za druge ili *desinterssement-u* (nekoristoljublju – prim. S. D.) vidi oznaku za moralno; verovanje u samog sebe, ponos na samog sebe, duboko neprijateljstvo i ironija prema “nesebičnosti” svakako u podjednako meri pripadaju aristokratskom moralu kao i potcenjivanje saosećanja i ‘toplog srca’, prema kojima treba biti oprezan.” (S onu stranu dobra i zla, paragraf 260)

Poznato je da je Hajdeger držao da je otvorenost ka vlastitim mogućnostima moguća samo posredstvom razumevanja smrti kao najviše mogućnosti, kao najvišeg cilja – jer je smrt, po njemu, egzistencijalni smisao celine bivstvovanja. Naše bivstvanje postaje slobodno onda kada razmevamo da nemamo nikakvu suštinu, da naše mogućnosti nisu unapred date i određene, da je naša “suština” – egzistencijalni projekat čiji je najviši cilj smrt. Egzistencija kao neprestano transcendiranje je neprestano projektovanje ka kraju. Briga kao svest o konačnosti izvlači čoveka iz neautentičnog načina bivstvovanja unutar kojeg on postoji kao bezlično “se”, kao anonimna jedinka koja misli, dela i oseća onako kako se misli, dela i oseća. Briga je uslov za autentičnost i put ka njoj. Njome se prevazilazi zaborav vlastitih mogućnosti utoliko što se konačnost prihvata kao vlastita “suština”, što se smrt prihvata kao najstvaralačkiji čovekov akt, čime se čovek otvara ka “slobodi ka smrti” (Freiheit zum Tode) kao savesti koja je osnova za otvorenost prema budućnosti, za transcendenciju. “Savest je zov brige” (Sein und Zeit, Max Niemeyer, Halle, 1935, str. 277) Zov savesti se obraća bivstvovanju kao biću krivice. Biti kriv znači osetiti se odgovornim za svoje biće, osetiti svoju neispunjenost, što nas otvara prema autentičnim mogućnostima. Savest je ne samo svest o krivici, tj. o nedostatku kao vlastitoj suštini, već i “spremnost na priziv” najviše egzistencijalne mogućnosti – smrti. Ova spremnost dovodi do odlučnosti (Entschlossenheit) kao radikalnog čina koji stvara autentičnu egzistenciju kojom se nadilazi ontički nivo svakodnevnog zbrinjavanja. Biti autentičan znači biti prizvan na čin odlučnosti kojim se projektuju vlastite mogućnosti među kojima je smrt najviši stvaralački akt.

Nacisti su u Hajdegerovim kategorijama: “bivstvovanje ka kraju”, “bivstvovanje za kraj”, “sloboda ka smrti”, “odlučnost” koja podrazumeva i spremnost za smrt svakako mogli naći inspiraciju za svoju glorifikaciju i estetizaciju smrti kao sastavnog momenta njihove filozofije čija je osnovna karakteristika apsolutni primat egzistencijalnog nad normativnim, što je nužna posledica njihovog prezira prema univerzalnoj i čistoj formi. Tu koncepciju je možda naježgrovotije formulisao Karl Šmit: “Rat, spremnost na smrt ljudi koji se bore, na fizičko uništenje drugih ljudi koji stoje na strani neprijatelja, sve to nema nikakvo normativno već isključivo egzistencijalno značenje, u realnosti borbe protiv neprijatelja, a ne u bilo kakvim idealima, programima i normativnim konceptima” (Notma i odluka, str. 39)

Kad je reč o vezi između Ničeovih ideja i nacističkog pogleda na svet, do sada su iznšene mnoge različite, pa čak i dijametralno suprotne ocene. Ocena koju je dao Stiven Ashajm u *The Nietzsche Legacy in Germany* svakako je preoštra: „Reč je o nemačkom misliocu... koji je nacistima obezbedio filozofski pedigree i obrazloženje za centralna načela njihovog pogleda na svet. Kao što je to Nojman primetio 1943, Niče je omogućio

nacionalsocijizmu da stekne intelektualnog oca koji je posedovao veličinu i duhovnu moć, čiji je stil bio divan a ne gnusan, koji je bio u stanju da artikuliše osvetoljubivu mržnju i prema monopolskom kapitalizmu i prema narastajućem proleterijatu“ (Berkeley, University Californi, 1992, str., 235-236).

Međutim, nadam se da ovaj moj ekskurs o Niče uverljivo pokazuje da unutar njegovog dela postoji tamna tendencija koja je bila iskoristiva za naciste, tendencija koja svekoliko bogatstvo ljuskog života i ljudskih motiva redukcionistički svodi na neutaživu volju za moć, koja, želeći da se reprojekuje u sve većim razmerama, otvara područje beskrajne borbe na svim planovima života za dominaciju nad bivstvujućim (prirodnim i društvenim fenomenima), borbe za ovekovečavanje odnosa gopodar-sluga, kako na unutrdržavnom tako i na međudržavnom nivou. Dakako, Niče se ne može optužiti za to što je na genijalan način ukazao na veliku ulogu koju volja za moć ima u ljudskoj istoriji i ljudskom životu, već za to što je on odbacivao zakone koji ograničavaju ovu volju za moć na univerzalan način, tj. što se priklanjao onim zakonima koji je favorizuju. Otuda je Ničeov koncept nespojiv sa temeljnim načelima na kojima počiva moderna hrišćanska civilizacija: univerzalizovana jednakost i sloboda, vladavina prava, pravna država, parlamentarizam i slično. Niče je smatrao da ova načela imaju protivprirodan karakter utoliko što teže da ukinu odnos gospodar-sluga, kako bi se univezalizovao položaj roba.